

ROMÂNIA ȘI SERBIA ÎN RAPORT CU PRIMUL RĂZBOI MONDIAL

Mihaela BĂRBIERU*

Larisa MIHALCEA**

Abstract: On the eve of the World War I many countries and peoples of Europe were involved in actions to eliminate foreign domination and win the national independence or autonomy. Following the assassination in Sarajevo, Serbia was soon placed at the center of events that led to the outbreak of the First World War. Austria-Hungary has considered it necessary to punish the Serbs for war and triggered a pressure on the Romanian Kingdom government to obtain its participation in a possible war in the Balkans. Even if the Serbian government accepted almost all demands of the Austro-Hungarian Empire, the World War I could not be prevented, a war that would end with the birth of both the Great Romania as the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes. Their achievement was recognized by the peace treaties of 1919-1920, important documents for the official recognition of the new international order in Europe.

Keywords: World War I, Balkan Europe, Romania, Serbia.

În preajma izbucnirii primei mari conflagrații mondiale numeroase națiuni și popoare, îndeosebi din Europa, se aflau angajate în acțiuni complexe pentru înlăturarea dominației străine și obținerea dreptului la independență națională, libertate și autonomie. În inima Europei dănuia încă Imperiul Austro-Ungar, care se folosea de un aparat de stat absolutist spre a menține sub o asuprire cruntă un mare număr de națiuni, naționalități și popoare. Austro-Ungaria era un stat multinațional care se sprijinea pe „o armată mergând de soldați, o armată șezândă de funcționari, o armată în genunchi de popi și o armată târâtoare de denunțatori”¹, după cum aprecia A.J.A.S. Grenville în lucrarea *The Major International Treaties 1914-1973*. În societatea imperiului se împloteau marile contradicții naționale cu imensele contradicții economice și sociale. Pe întinderea acestui conglomerat și eterogen imperiu existau zone cu un înalt grad de dezvoltare economică (Austria de Jos,

* cercetător științific III dr. în cadrul Institutului de Cercetări Socio-Umane „C.S Nicolăescu-Plopșor”.

** doctorand în cadrul Universității din Craiova, Facultatea de Litere. E-mail: larisamihalcea@yahoo.com.

¹ A.J.A.S. Grenville, *The Major International Treaties. 1914-1973*. Methuen Co Ltd, New York, 1981 p. 47.

Boemia, Ungaria Centrală), dar și zone cu o slabă stare industrială, în economia cărora agricultura ocupa un loc predominant (Bosnia, Herțegovina, Dalmația, părți din Galiția și Transilvania). Pretutindeni marea majoritate a populației sărace aparținea națiunilor asuprite, iar categoriile sociale ce stăpâneau bogățiile aparțineau germanilor și ungarilor.

Formele de luptă împotriva asupririi naționale și sociale au îmbrăcat diverse forme, de la greve, demonstrații și revolte însoțite de violențe, la dezertări masive din armată (refuzul de a lupta pentru coroana bicefală) și chiar la răscoale, unele de proporții, din armata austro-ungară².

Primul război mondial a pornit înainte ca statele din Tripla Alianță și Antanta să se coalizeze. Într-un atentat la Sarajevo, Bosnia, au fost uciși arhiducele Frantz Ferdinand de Habsburg, moștenitorul tronului austro-ungar și soția sa, ducesa de Hohenberg. Asasinatul a fost înfăptuit de un tânăr sârb în vârstă de 20 de ani, Gavrilo Princip. Prin acest eveniment Serbia s-a plasat pe prima scenă a primei conflagrații mondiale, deoarece actul consumat la Sarajevo a servit ca pretext Puterilor Centrale pentru punerea în aplicare a politicilor expansioniste de forță și dictat.

„Pacea nu va putea deveni o certitudine decât atunci când Serbia va dispărea din Balcani” afirma împăratul Frantz Iosif în scrisoarea din 5 iulie 1914 trimisă împăratului Wilhelm al II-lea al Germaniei³. Austro-Ungaria considerând necesar „un război de pedepsire al sârbilor, cei mai vechi dușmani ai noștri”, a declanșat a serie de presiuni asupra guvernului român pentru a-i obține nu numai acceptul, ci și participarea la un eventual război al Puterilor Centrale dus în Balcani. Acceptul lui Nicola Pașić, primul ministru al Serbiei, la aproape toate cerințele notei ultimative Austro-Ungare nu au oprit declanșarea conflagrației.

Refuzul punerii în practică a tratatului cu Puterile Centrale, fapt ce a reprezentat opțiunea României de a elibera teritoriile românești anexate de Austro-Ungaria, s-a materializat inițial prin decizia de neutralitate adoptată la 3 august 1914. Conform unor studii contemporane cu acele evenimente, România nu a putut să aplice tratatul său de alianță defensivă cu Tripla Alianță deoarece:

- „Austro-Ungaria a început un război ofensiv împotriva Serbiei” considerată „aliata noastră în Balcani”;
- „se desființa tratatul de la București”, iar războiul declanșat de Austro-Ungaria era „un război de negațiune a dreptului naționalităților”;
- „ar fi fost un ajutor pe care îl dăm azi pentru a sugruma pe frații noștri și pentru a primejdui mâine existența statului român”;
- participarea noastră la acest război ar fi însemnat „renunțarea neamului la un ideal, ce nu l-am creat, ci l-am moștenit și pe care nu avem dreptul al distruge”⁴.

² În 1918 au fost peste 446.000 de dezertări. La 1 februarie 1918 a izbucnit răscoala marinarilor din flota staționată în portul dalmat Catarro (Kotor). Cu toate că a fost înăbușită, răscoala a avut un ecou important. La 23 octombrie 1918, în portul Fiume (Rijeka) s-au răscolat unitățile croate.

³ *Le livre blue Serbe*, Belgrad, 1914, doc. nr. 14, p. 21

⁴ *Pentru neam. De ce România nu putea urma altă cale*, Iași 1918, p. 7.

Marile Puteri s-au așteptat la un conflict de scurtă durată, neluând în calcul soluțiile politice pe care le doreau la sfârșitul lui. Ambele tabere au făcut numeroase promisiuni față de minoritățile adversarului, nevizând însă restructurarea Europei pe principii naționale. Principiul naționalităților a prins, însă, rădăcini în cei 4 ani de conflict devenind o cerință în anii ce au urmat primei conflagrații mondiale.

Apelul guvernului sârb a reușit să creeze o solidaritate în apărarea națiunii sârbe. Asasinare prințului moștenitor a provocat însă, în teritoriile habsburgice, manifestații de loialitate. Un număr considerabil de politicieni români, considerând ca arhiducele Frantz Ferdinand fusese favorabil cauzei românilor în Transilvania, s-au abținut de la acțiuni pro-sârbe. Bucureștii s-a temut de un război care ar fi pus în pericol „achizițiile teritoriale ale celui de-al II-lea război balcanic”⁵. În același timp majoritatea coaliției croato-sârbe din dieta de la Zagreb, nu sprijinea acțiunile subversive. Mai mult, partidele conservatoare și clericale croate și slovene se pronunțau pentru un război împotriva Serbiei ortodoxe. Serbia, micul stat cu 4,5 milioane de locuitori, cu aliați neinteresați pentru o apărare fermă împotriva atacurilor germane, a reușit să țină piept invaziei obținând la Cer prima victorie asupra Puterilor Centrale. Încurajată de ofensiva rușilor în Galiția și de admirația francezilor, sârbii au pierdut și au recâștigat Belgradul pe parcursul lunii decembrie 1914.

Problema unificării s-a pus de acum încolo în mod deschis, fiind legată implicit de supraviețuirea statului sârb. Guvernul a dezbătut „viziunea Iugoslaviei” și „posibilitatea extinderii sale peste Bulgaria”. Stabilă la Niș, guvernul a proclamat, în decembrie 1914, în cadrul Adunării Naționale, acest război ca o acțiune purtată pentru eliberarea și unificarea tuturor sârbilor, croaților și slovenilor. Astfel, prin Declarația de la Niș a fost înlocuită ideea statului național sârb și s-au pus bazele unui nou concept, al unui stat mare al națiunii iugoslave, stat format din sârbi, croați și sloveni. În mai 1915, anul intrării Italiei în război, mai multe personalități de origine slavă (printre care și Ante Trumbić și Franco Supilo) din Austro-Ungaria, au format, la Londra, un Comitet Iugoslav. Această instituție a militat în anii războiului pentru unirea slavilor sudici în jurul Serbiei și Muntenegrului.

Înfrângerea rusă (revoluția burgheză și mai apoi cea bolșevică) a fost primul eveniment care a afectat popoarele Europei și nu previzibila prăbușire a Austro-Ungariei. Dispariția unui regim puternic în Rusia a atârnat greu, timp de douăzeci de ani, asupra noului echilibru care avea să se instaureze. Principiile programatice ale lui Lenin și libertatea recunoscută popoarelor care voiau să se desprindă din Imperiul Rus au înlesnit nașterea unor noi entități politice. Consecințele retragerii rușilor, întâi de pe front, apoi din conflictul însuși, au fost importante pentru un stat beligerant ca România, care se găsea lipsit de teritoriul său și de căile de comunicație cu aliații săi. Lipsită de posibilități de aprovizionare, România s-a văzut silită să accepte un armistițiu (9 decembrie 1917) și să semneze, în martie/

⁵ Stevan K. Pavlowitch, *Istoria Balcanilor. 1804-1945*, București, Editura Polirom, 2002, p. 200.

mai 1918, Pacea de la Bufta – București, consfințind astfel noul echilibru de forțe care s-a instaurat în regiune, după Tratatul de la Brest-Litovsk (3 martie 1918) în folosul imperiilor centrale. România a știut să folosească condițiile prielnice generate de retragerea rușilor pentru a-și alipi, în urma unui plebiscit, provincia românească Basarabia (27 martie 1918)⁶.

Înfrângerea Imperiului țarist și dubla revoluție rusă au deschis perspective Poloniei. Patrioții polonezi au fost nevoiți să renunțe la ajutorul dat de țar și să-și găsească alți sprijinitori pentru aspirațiile naționale poloneze. Astfel, Austro-Ungaria, care a dus o politică liberală față de Galiția poloneză a încurajat crearea legiunilor poloneze ale generalului Pilsudski și i-au favorizat instrucția, aprovizionarea și logistica în detrimentul bielorușilor. Declarația guvernului provizoriu rus despre libertatea popoarelor din împărăție a accelerat evoluția de emancipare. Revoluția din octombrie și căderea țarismului au avut și efecte importante în Balcani, unde Rusia a jucat un rol important.

Sistemul european a fost legat de existența Dublei Monarhii, care s-a constituit în urma compromisului din 1867. Căderea Imperiului Austro–Ungar a făcut posibilă rezolvarea doleanțelor naționale a unor serii de popoare ce fuseseră înglobate, în timp, în conservatorul regim. Sfârșitul dominației habsburgilor asupra Europei danubiene a produs o zguduire geopolitică însemnată.

Națiunile asuprite nu mai doreau să accepte compromisul. În vara anului 1917 ardelenii Sever Bocu și Ghiță Pop, care se găseau în Rusia cu scopul de a organiza unități de voluntari români pentru a lupta alături de aliați împreună cu Tommas Garigue Masaryk, au elaborat un plan privind convocarea unui Congres al națiunilor asuprite din Austro-Ungaria. Programat inițial să se țină la Stockholm, Congresul și-a desfășurat lucrările la Kiev în prezența a 10.000 de delegați, printre care s-au numărat și șefii misiunilor militare aliate⁷.

⁶ Unirea Basarabiei cu România, act cu caracter democratic și plebiscitar, a survenit pe fondul dezmembrării Imperiului Rus, odată cu proclamarea principiului autodeterminării. În anul 1917 s-a constituit în provincie Partidul Național Moldovean, ce a coordonat mișcarea de eliberare națională. În același an a apărut la Chișinău ziarul „Cuvânt Moldovenesc”. Cu prilejul Congresului ostașilor moldoveni de la Chișinău, din 25 septembrie/ 8 octombrie 1917, s-a constituit un organ reprezentativ numit *Sfatul țării*. Ca for coordonator al său a fost format *Consiliul Directorilor*. Acesta a anunțat autonomia Basarabiei. În condițiile primejdiei reprezentate de pretențiile Ucrainei de a anexa teritoriul dintre Prut și Nistru și folosindu-se de prevederile Declarației drepturilor popoarelor din Rusia, în decembrie 1917 s-a proclamat Republica Democratică Moldovenească. În ianuarie 1918 și-a proclamat independența Ucraina. Complet izolată, Republica Moldovenească și-a proclamat, la rândul său, la 4 februarie 1918, independența. La 27 martie/9 aprilie 1918, Sfatul țării, care cuprindea reprezentanți ai tuturor naționalităților (138 deputați) a adoptat cu majoritate de voturi *hotărârea Basarabiei de a se uni cu România*.

⁷ Sever Bocu, luând cuvântul în numele românilor din Austro-Ungaria, a afirmat: „Fiecare dintre noi vede limpede ținta acestei lupte... Orice s-ar întâmpla suntem hotărâți a continua până la biruința dreptului nostru care e și dreptul tuturor popoarelor asuprite... Niciodată și cu nici un chip nu mai voim să ne întoarcem în vechea noastră robie, niciodată nu mai voim să începem din nou calvarul.”

Împăratul Austro-Ungariei, Carol, după sângeroasele confruntări din Dardanele, de la Verdun, de pe Somme, când devenise evidentă prelungirea războiului, a acceptat concesii majore față de ideea restructurării teritoriale. El s-a declarat de acord cu înființarea unui regat predominant sud-slav, format din Serbia, Muntenegru, Albania și Bosnia-Herțegovina. În anul 1917 a devenit evidentă destrămarea Austro-Ungariei, concomitent cu revoluția rusă din februarie, același an. Prăbușirea țaratului, ca și intrarea Statelor Unite în război, au grăbit deznodământul înlăturării celor doi împărați germani. Cele paisprezece puncte ale președintelui Wilson de la începutul anului 1918 au încurajat revendicările naționaliste pe fundalul nemulțumirilor sociale. Guvernul sârb, sub conducerea lui Pašić, nevoit să se refugieze din teritoriul național, a emis Declarația din Corfu, în 20 iulie 1917. Conform acestui document sârbii, croații și slovenii urmau să formeze un stat unit și independent, o monarhie constituțională condusă de un rege din familia Karagheorghevici. În mijlocul dezordinii și haosului de la sfârșitul anului 1918 „guvernarea sârbă și slavii sudici habsburgi s-au apropiat din ce în ce mai mult”⁸.

Un moment de mare rezonanță internațională a fost *Congresul Naționalităților*, care a avut loc la Roma (28 martie/9 aprilie 1918). Acest Forum s-a constituit într-o adevărată demonstrație a hotărârilor neclintite a națiunilor oprimate de a duce lupta de eliberare până la capăt, întemeind state naționale independente. La lucrările lui au luat parte reprezentanții naționalităților aflate total sau parțial sub dominație austro-ungară (români, cehi, slovaci, croați, sloveni, polonezi, italieni etc.). Aici s-au adoptat, sub forma unui *Acord*, principiile de bază ale *acțiunii comune*⁹. Cel mai important document adoptat de acest forum a fost, însă, *Declarația*, care consacra în mod oficial principiul naționalităților, ca și principiile dreptului internațional, ca fiind singurele criterii privind crearea noii ordini teritoriale și politice în Europa Centrală și de Sud-Est.

Pericolul dezlănțuirii unei furtuni naționaliste în Europa Centrală și de Sud-Est a constituit o mare problemă pentru guvernării de la Viena și Berlin. Diplomația germană s-a străduit intens să dezbină Antanta, desprinzând de ea Rusia, care trebuia neutralizată. Berlinul s-a folosit în această acțiune și de puternicul curent filo-german de la curtea țarului Nicolae al II-lea (printre

⁸ R.J. Crampton, *Europa răsăriteană în secolul al XX-lea ... și după*, București, Curtea Veche, 2002, p. 39

⁹ Acordul cuprindea trei puncte:

1. „Fiecare dintre aceste popoare își proclamă dreptul de a-și constitui statul național unitar sau de a-l desăvârși pentru a putea realiza deplina sa independență politică și economică;

2. Fiecare dintre aceste popoare, recunoaște în monarhia austro-ungară, instrumentul dominației germane și obstacolul fundamental în realizarea aspirațiilor sale și drepturilor sale;

3. Congresul recunoaște, în consecință necesitatea unei lupte comune contra opresorilor comuni până când fiecare dintre aceste popoare va ține eliberarea sa totală, unitatea sa națională completă și eliberarea politică.” (Apud, Zorin Zamfir, *Istoria universală contemporană*, vol. I, Editura Oscar Print București 1999, p. 29.).

vârfurile germanofililor ruși s-a aflat și aventurierul Grigori Efimovici Rasputin). Wilhelm al II-lea a încercat, prin mijlocirea suveranilor Suediei și Danemarcei, să obțină ieșirea Rusiei din război printr-o pace separată. Dar, sub presiunea cercurilor proantantiste, țarul și guvernul său nu au făcut acest pas și datorită faptului că la 5 noiembrie 1916, Puterile Centrale au proclamat independența Regatului Poloniei. Acest lucru, precum și asasinarea lui Rasputin în decembrie 1916, de către prințul Iusupov, a slăbit considerabil pozițiile filo-germane de la Curtea Imperială Rusă. Cancelarul Reich-ului, Theobald von Bethmann-Hollweg a adresat, în decembrie 1916, o notă președintelui Wilson, cu rugămintea de a mijloci deschiderea negocierilor de pace. Luând cunoștință de demersul german, Aliații au ripostat cu energie. Aristide Briand a apreciat că era vorba de „un strigăt de slăbiciune și totodată de viclenie”, iar David Lloyd-George că propunerile însemnau pentru Aliați „a-și băga capul într-un laț al cărui capăt l-ar ține Germania”.

Astfel de inițiative au avut și austro-ungarii. Carol al IV-lea de Habsburg, noul împărat al Austro-Ungariei, simțind șubrezimea tronului pe care tocmai se urcase, a decis să întreprindă demersurile necesare în vederea tratativilor de pace. Folosindu-se de cumnatul său, Sixte de Bourbon-Parma, ofițer în armata belgiană, el a luat contact cu Raymond Pointcaré, președintele Franței propunându-i condițiile pe care partea austro-ungară le-ar accepta în vederea începerii tratativilor de pace. Aliații au rămas, însă, insensibili la toate propunerile venite pe acest canal.

Consiliul Național al slovenilor, croaților și sârbilor, adevărat guvern provizoriu *de facto* al slavilor sudici habsburgici a devenit partener egal în conducerea noului stat în Balcani. Grupurile reprezentative din Muntenegru, Voivodina și Bosnia-Herțegovina s-au alăturat Belgradului, concomitent cu rămânerea Macedoniei și regiunii Kosovo sub autoritate sârbă. Consiliul național a votat pe 24 noiembrie unificarea Serbiei, alegând pe cei 28 de membrii care formau delegația sârbă ce trebuia să meargă la Belgrad. Pe 1 decembrie 1918 a fost proclamat noul stat sub denumirea de Regatul Triunic al Sârbilor, Croaților și Slovenilor, condus de prințul regent Alexandru Karagheorghevici.

„Iugoslavismul” a fost combinația dintre vechiul regat sârb și slavii sudici din fostele teritorii habsburgice, această alianță fiind una deloc ușoară, dar care a supraviețuit atât celei de-a doua mari conflagrații, cât și totalitarismului comunist.

România, declarându-și neutralitatea, avea să și-o conserve și după moartea lui Carol, în octombrie 1914, în ciuda presiunilor atât a Antantei, cât și a Puterilor Centrale. În august 1916, o dată cu finalizarea condițiilor pentru intrarea în război, România a emis Declarația împotriva Austro-Ungariei justificată prin faptul că „României nu i se satisfăcuse niciuna din cererile privind Transilvania”¹⁰.

După episodul trecerii Carpaților de către trupele generalului Averescu, România a rezistat presiunii germane și Austro-Ungare din vara anului 1917. Contrarevoluția bolșevică din noiembrie 1917 a obligat guvernul român să facă pace separată cu Puterile Centrale în primăvara anului 1918. Capitularea

¹⁰ Apud Stevan K. Pavlowitch, *op. cit.*, p. 204

Bulgariei, apoi a Austro-Ungariei și Germaniei au permis României să declare ca nul tratatul din mai 1918 cu Puterile Centrale. În etape, prin plebiscit România a reușit în martie, noiembrie și decembrie 1918 să-și alipească teritoriile istorice, finalizând astfel un ideal și un program național românesc: Statul Național Unitar Român.

A luat ființă, astfel, o Românie unită și o Iugoslavie unită sub presiunea evenimentelor interne și externe, acțiuni recunoscute prin tratatele de pace încheiate în anii 1919-1920, documente hotărâtoare în consfințirea noii ordini internaționale în Europa.

La 8 ianuarie 1918, W. Wilson, deși SUA se găseau în război de aproape un an, adresase Congresului american un mesaj cuprinzând un adevărat program în patrusprezece puncte privind încheierea păcii și organizarea lumii postbelice¹¹. Cu toate că acesta avea și importante limite, el conținea și prevederi de o mare importanță. Astfel, se stipulau convenții de pace publice, încheiate deschis de către o diplomație care va acționa întotdeauna cu sinceritate în văzul tuturor. Se cerea reducerea rațională și substanțială a armamentelor, garanții convenabile, precum și formarea unei asociații generale de națiuni „... în scopul de a da garanții mutuale de independență politică și de integritate teritorială statelor mari și mici”. Ultimul punct din program (al paisprezecelea) se referea la constituirea Societății Națiunilor Unite. Totodată, unele prevederi care dovedeau egoismul nord-american (suprimarea barierelor economice, stabilirea de condiții comerciale egale, uși deschise sau posibilități egale pentru toți), au provocat reale nemulțumiri în rândurile națiunilor și popoarelor dornice să-și hotărască singure destinele lor.

¹¹ *Cele patrusprezece puncte*, fără a aborda în amplitudinea necesară cauzele care generaseră dramatica conflagrație, apreciau că existența unor naționalități oprite de către unele mari puteri a condus la dezlănțuirea acestui pustiitor război și că atâta vreme cât va lipsi securitatea internațională, pacea va fi în permanență primejduită. În concret, acest program cuprindea: evacuarea Belgiei, a României, Serbiei și Muntenegrului, restituirea Alsaciei și Lorenei, și eliberarea întregului teritoriu al Franței, o reglementare a frontierei italiene. Era prevăzută și acordarea unei largi autonomii popoarelor și naționalităților din Austro-Ungaria și Imperiul Otoman, dar nu independența lor. Faptul acesta a provocat un protest energic din partea reprezentanților acestora, care luptau pentru deplina lor eliberare națională. Un grup de parlamentari români aflați la Paris, într-o telegramă adresată Casei Albe, l-a atenționat cu fermitate pe președintele Wilson, arătând că „O nouă garantare a autonomiei nu ar constitui decât o perpetuare a faptului că o minoritate austro-ungară de nouăsprezece milioane domină prin forță marea majoritatea a celor treizeci de milioane de suflete”. (Apud, Zorin Zamfir, *Istoria universală contemporană*, vol. I, Editura Oscar Print București, 1999, p. 32).